BIJDRAGEN TOT DE NATUURLIJKE GESCHIEDENIS VAN MENSCHEN EN DIEREN

DOOR

J. H. F. KOHLBRUGGE.

III.

ZOOGDIEREN VAN ZUID-OOST BORNEO.

(Met plaat.)

Gedurende de jaren, die ik in ons Insulinde hoop door te brengen, ben ik voornemens de hier levende Zoogdieren te verzamelen en wel met een tweeledig doel.

Ten eerste, om alzoo materiaal te verkrijgen voor ontleedkundig onderzoek, ten tweede, om gegevens van systematisch zoölogischen aard bijeen te brengen. Niet alleen om te trachten nieuwe species te ontdekken, maar ook om het variatie-vermogen der individuën van eenzelfde species te bepalen.

Het moge bevreemden, dat ik het vinden van nieuwe species en van variatiën der reeds bekende, niet als iets buitengewoons beschouw, (alhoewel de eilanden van dezen Archipel reeds sedert eeuwen door uitnemende mannen werden onderzocht, en men dus zou mogen veronderstellen, dat er in dit opzicht niets meer te doen overblijft), echter kan ik om mijn werkplan te rechtvaardigen niet alleen wijzen op de resultaten van wetenschappelijke reizen en onderzoekingen der laatste jaren, die nog steeds nieuwe vormen bekend deden worden, maar ook heeft het mij getroffen, dat, zoo men de Inlanders raadpleegt, zij altijd veel meer vormen beweren te kennen dan wij.

Zoo vermelden bijv. onze systematische werken slechts twee groote tijgersoorten van Java: *Felis tigris* en *Felis pardus*, de laatste met eene zwarte variëteit. Vraagt men evenwel den bewoners van *Kawi* en *Kloet*, zoo hoort men dat het aantal tijgersoorten volgens hen veel grooter is. *Felis tigris* noemen zij „Matjan

loreng", *Felis pardus* „Matjan toetoel", zijne zwarte variëteit „Matjan kombang"; maar behalve over deze, spreken ze dan nog over „Matjan sroenie", die grooter moet zijn dan *Felis pardus* en „Matjan gogor". die iets kleiner is dan *Felis pardus*. (*)

Nu is het mij wel bekend, dat Inlanders soms aan jongere exemplaren andere namen geven dan aan de volwassen dieren, evenals de Javaan zelve dikwijls zijn naam verandert, als hij trouwt, vader wordt of eene betere betrekking heeft verkregen, toch heb ik er mij wel eens van kunnen overtuigen, dat dergelijke, tot nu slechts aan Inlanders bekende vormen, werkelijk bestaan. Het is dan ook mijne gewoonte in elke streek in de eerste plaats naar de Inlandsche namen der dieren te informeeren en deze als uitgangspunt te kiezen, *waar* ik met behulp der bevolking tracht te verzamelen. Door voor onbekende vormen hooge prijzen te beloven, heeft men dan de meeste kans van slagen; het is dan ook wel aan te bevelen de noodige jagers uit *die* streek te kiezen, waar men verzamelen wil, ook al moet men zich dikwijls met minder goede schutters behelpen. Ik wil nu nog kort vermelden op welke wijze ik mijne verzamelingen tracht uit te breiden.

Ten eerste, door in de nabijheid mijner woonplaats door Inlanders te laten vangen en schieten, wat onder hun bereik komt. Ten tweede, door de bemiddeling in te roepen van Ambtenaren en Inlandsche hoofden, die op andere eilanden verblijf houden, waarbij het Bestuur der Kon. Natuurk. Vereeniging mij krachtig ondersteunt, en ten derde, door mij zelf van tijd tot tijd dáárheen te begeven, waar de nog maagdelijke bosschen een goed jachtterrein beloven.

Juist deze laatste wijze van verzamelen belooft de beste resultaten; ook geeft zij gelegenheid in verbinding te treden met Inlandsche handelaren en andere personen, die genegen zijn het terrein verder te exploiteeren.

Helaas echter is het voor een praktiseerend geneesheer

(*) Alhoewel reeds door MÜLLER en SCHLEGEL de verschillende Inlandsche namen der tijgersoorten werden bekend gemaakt, zoo kennen zij toch slechts de Soendaneesche en niet de bovengenoemde Javaansche.

bijzonder moeilijk deze methode te volgen, daar hij eerst op een goedwillig plaatsvervanger moet wachten, alvorens zijne praktijk tijdelijk te kunnen verlaten; en slechts zelden zal het onder de hier bestaande omstandigheden mogelijk zijn een plaatsvervanger voor langen tijd te vinden.

Ik moet mij dus bepalen tot de meest nabij liggende eilanden, en daar ook het bereiken van deze met veel tijdverlies gepaard gaat, en de beste jachtterreinen natuurlijk niet naast de havenplaatsen liggen, zoo blijven er meestal slechts weinige dagen voor de jacht beschikbaar, en alles moet dan met zooveel haast geschieden, dat men gedurende zulk eene reis de noodige rust voor zijn lichaam maar al te zeer moet ontberen. De resultaten, alzoo verkregen, denk ik hier van tijd tot tijd bekend te maken, zonder af te wachten, tot ik over compleete verzamelingen kan beschikken, en als eerste bijdrage tot de kennis der dieren van dezen Archipel wensch ik hier de resultaten eener reis naar *Borneo* mee te deelen.

Verslag eener reis naar Zuid-Oost Borneo.

Door de welwillendheid van een collega werd ik in staat gesteld, voor den tijd van veertien dagen *Tosari* te verlaten, zoodat ik besloot deze voor eene reis naar *Zuid-Oost Borneo* te gebruiken. Daar die hulp geheel onverwacht kwam opdagen, had ik geen voorbereidingen kunnen maken en moest ik in der haast het meest noodzakelijke bijeenzoeken, zoowel om te verzamelen als om het verzamelde goed thuis te brengen. Doch hierover wil ik niet verder uitweiden, daar ik niet verwachten kan, dat anderen belang zullen stellen in de moeilijkheden, die ik had te overwinnen; ik meen mij daarom te moeten bepalen, tot het meedeelen der gevolgde reisroute, om te doen uitkomen niet alleen, wáár ik verzameld heb, maar ook om te doen zien, hoe weinig tijd ik aan het verzamelen kon besteden, waardoor natuurlijk de resultaten ook niet groot konden zijn.

Ik vertrok dan den 11^{den} December 1894 van *Soerabaja* en was den avond van den 12^{den} December te *Bandjermassin*. Na daar met den Resident, den Heer Boer, en met den Heer

Broers, die geacht kan worden het best bekend te zijn met *Zuid-Oost Borneo*, geraadpleegd te hebben, bleek het dat *Tanah laoet*, het heuvellandschap van de Zuid-Oost Kaap, het meest geschikte jachtterrein voor mijn doel zou zijn.

Daar ik den 13den geene prauw kon vinden, die mij over zee daarheen zou brengen, besteedde ik dien dag aan het doen van inkoopen voor de reis en verder ook om te informeeren, of er wellicht wilde dieren op de erven van ingezetenen als huisdieren gehouden werden. Het gelukte mij een *Orang-Oetan*, een *Hylobates Mülleri* en een *Tragulus napu* te koopen, en verder in de nabijheid der stad *Semnopithecus pruinosus* te laten schieten.

In den nacht van den 13den op den 14den vertrok ik in eene prauw van *Bandjermassin*, voer de *Barito* af, en daarna over zee naar *Tabanio;* de reis was voorspoedig, maar vereischte twaalf uren. Te *Tabanio* werden nieuwe roeiers gehuurd en ik vertrok nog denzelfden avond naar *Pleihari*. Beide plaatsen zijn door eene breede, zeer fraaie rivier verbonden, die bekend staat als eene geliefde verblijfplaats van Kaaimannen; ik had mij van eene jacht op deze dieren veel voorgesteld en gehoopt hunne genitalia te verkrijgen, te meer daar ik wist dat de Heer Broers gedurende één dag op deze rivier meer dan 20 exemplaren had gedood; maar helaas, ik werd ten zeerste teleurgesteld. Zestien uren lang voeren wij stroomop en niettegenstaande wij ons slechts zeer langzaam voortbewogen, heb ik geen enkelen Kaaiman gezien; ook gedurende mijn latere tochten langs de rivieren van *Tanah laoet* was ik in dit opzicht altijd ongelukkig; ik heb slechts drie kleine exemplaren gezien nabij *Bandjermassin*, maar verzameld heb er ik niet één.

In de hooge Rhizophoren, die de oevers der rivier bepalen (want land ziet men niet, slechts boomen, die in het water schijnen te drijven), zag ik echter zeer veel Apen en wel *Semnopithecus pruinosus* en *Macacus nemestrinus*.

Den 15den was ik te *Pleihari*; deze stille plaats, waar sedert eenige jaren een Controleur gevestigd is, ligt in eene streek, die met de schoonste van Indië kan wedijveren. Begrensd in het

Zuiden en Westen door moerassen, rhizophorenbosschen en de, breede meeren vormende, rivier van *Tabanio*; in het Noorden en Oosten door de heuvelen van *Tanah laoet*, welker lang uitgestrekte dicht begroeide ruggen door breede groene vlakten en dalen vaneen worden gescheiden, waardoor de rivier van *Tabanio* zich als een Meander kronkelt, biedt deze plaats eene rijke afwisseling van schoone vergezichten en hare omstreken een uitnemend terrein voor herten, bantengs, beren en tal van andere boschdieren. — Want terwijl de landen om *Bandjermassin* alle laag gelegen en zeer moerassig zijn, zoodat ze voor groot wild geen geschikte verblijfplaats vormen, is *Tanah laoet* met zijne heuvelen en groene vlakten van alang alang een Dorado voor *Artiodactylia.*

Hier mocht ik genieten van de gastvrijheid van den Heer Kroon, Controleur van *Pleihari*, die mij zeer behulpzaam was om, gedurende de weinige dagen van mijn verblijf, zooveel mogelijk bijeen te brengen.

Helaas kon ik op deze heerlijke plaats, waar de koele wind mij dikwijls deed vergeten, dat ik mij dicht bij den aequator bevond, slechts drie dagen verblijven, daar ik vreezen moest, dat door den Westenwind mijne terugreis naar *Bandjermassin* minder voorspoedig zou zijn en ik verplicht was den 21sten weer met de boot van *Bandjermassin* naar *Soerabaja* te vertrekken.

Al mijne goederen en de verzamelde dieren zond ik over zee terug, terwijl ik zelf over land naar *Bati-Bati* trok en van daar door de rivier van *Meloeka*, over zee, weer de *Barito* op voer om langs *Poeloe Kembang* door het noordelijke kanaal *Bandjermassin* te bereiken.

Ik kon toen nog over één dag beschikken, dien ik nog voor mijn doel nuttig wist te besteden, al gelukte het me ook toen niet de gewenschte volwassen Kaaimannen te ontmoeten.

Den 21sten moest ik met leedwezen *Borneo* vaarwel zeggen, waar ik zeer vermoeiende maar aangename dagen had doorgebracht en waar ik, wat het verzamelen betreft, zeer gelukkig was geweest.

Is de lezer aldus bekend geworden met de gevolgde reisroute,

zoo wil ik er nu toe overgaan de verzamelde dieren te beschrijven. Niemand, hoop ik, zal een zeer groot aantal verwachten, daar ik slechts 5 à 6 dagen feitelijk kon verzamelen, en de andere aan het heen en weer reizen heb moeten besteden.

PRIMATES.

Simia satyrus.	LINNÉ.
Hylobates Mülleri.	MARTIN.
Semnopithecus pruinosus.	DESMAREST.
Semnopithecus nasica.	MÜLLER EN SCHLEGEL.
Macacus nemestrinus.	DESMAREST.
Cercocebus cynamolgos. (*)	SCHREBER.

CARNIVORA.

Felis minuta.	TEMMINCK.
Viverra tungalunga.	GRAY.
Paradoxurus musanga.	GRAY.
Ursus malayanus.	RAFFLES.

ARTIODACTYLIA.

Sus barbatus.	MÜLLER EN SCHLEGEL.
Tragulus javanicus.	RAFFLES.
Cervus equinus.	CUVIER.
Russa russa.	S. MÜLLER.
Bibos banteng.	RAFFLES.
Cervulus muntjac.	ZIMMERMANN.
Cervulus pleiharicus.	n. sp.

RODENTIA.

Sciurus vittatus.	RAFFLES.
Mus alexandrinus. (*)	GEOFFROY.

INSECTIVORA.

Tupaja Mülleri.	n. sp.
Pachyura Kroonii. (*)	n. sp.

EDENTATA.

Manis javanica. (*)	DESMAREST.

(*) De met een kruisje gemerkte dieren werden mij later door den Heer KROON gezonden.

CHIROPTERA.

Niet gedetermineerd.

AVES.

Buceros rhinoceros. Var. sumatrana. (*) TEMMINCK.

(Andere niet gedetermineerd.)

Simia satyrus.

Inl. naam: *Orang-Oetan.*

Een jong levend exemplaar, ♀, gekocht te *Bandjermassin*, afkomstig van de *Dajaklanden* aan de *Boven Kapoeas*. Het treft me dat deze Orang-Oetan zoo verzot is op vleesch, nadat hij het eenmaal geproefd heeft.

Hylobates Mülleri.

Inlandsche naam: *Wăwă*. Gevangen in de nabijheid van *Bandjermassin*, jong, ♂. Een tweede exemplaar, ♀, volwassen, van *Pleihari*. Men ziet deze dieren zeer dikwijls verblijf houden op de erven der Europeanen. Wegens hun zacht karakter, hun aanhankelijkheid en hunne elegante, vlugge bewegingen zijn ze zeer bemind. Het is bekend dat de *Hylobatiden* zeer goed rechtop kunnen loopen zonder hunne handen te gebruiken; echter trof het me dat *Hylobates Mülleri* dit niet bij uitzondering doet (zooals ik vroeger door anderen hoorde beweren), maar bij voorkeur. Mijn *Wăwă* gebruikt zijn handen bijna nooit als hij loopt, ook niet als hij snel wil loopen; hij kan zelfs vrij groote afstanden op die wijze afleggen. Hij houdt daarbij zijne bovenarmen horizontaal van het lichaam af en buigt den onderarm rechthoekig naar boven. Verder verdient het vermelding, dat hij zijn gewoon geluid: „hoe-hoe, hoe-hoe", soms diep inzet en dan al sneller en sneller roepende, hooger en hooger klimt, zoodat hij eene onberispelijke toonladder zingen kan. Lengte 43 cM; Lichaamsgewicht 3250 gram; Hersengewicht 80 gram.

Semnopithecus pruinosus.

(*) De met een kruisje gemerkte dieren werden mij later door den Heer KROON gezonden.

Drie volwassen dieren, ♀. Eén vel. Eén geraamte. Eén schedel. Vijf hersenen. Eén Embryo.

Deze apen komen zeer veel voor in den omtrek van *Bandjermassin* en *Pleihari*. De Inlanders noemen hem *Irangang*, en mijn jager beweerde, dat de te *Bandjermassin* levende soort nog eenigszins verschilt van die te *Pleihari;* de eerste soort noemde hij *Irangang-ajer*, de tweede *Irangang-goenoeng*.

Ik heb op beide plaatsen meerdere exemplaren verkregen, maar ook bij nauwkeurige vergelijking geen verschil kunnen vinden. Al is de verdeeling van zilver-grijs en zwart niet bij alle gelijk, zoo bestaan deze verschillen toch ook bij exemplaren van een en dezelfde plaats. (*)

Het trof me, dat een jong dier, dat de bruine kleur der nestharen reeds geheel en al tegen de blijvende zwart-grijze had verruild, nog geen pigmentafzetting in zijn huid vertoonde.

De huid zelve, van haren ontdaan, doet zich namelijk bij alle volwassen exemplaren over het geheele lichaam zwart voor, behalve tusschen de beenen, waar altijd eene vlindervormige witte plek is tusschen den onderrand der Symphyse en den Anus; bij het jonge dier (lengte 35 cM.; de volwassen dieren zijn ± 60 cM. lang) is echter de geheele huid onder de haren nog wit; däär, waar geen haren zijn, zooals in het gezicht, was de huid reeds zwart. Ik heb aan de verkregen exemplaren een aantal metingen en wegingen verricht, die ik later in eene monographie der *Semnopitheci* denk bekend te maken.

Hier wil ik er slechts op wijzen, dat deze aap niet zoo uitsluitend in de lage landen leeft als *Schlegel* en *Müller* beweren. Op de heuvels van *Tana-laoet*, (*Goenoeng-mata* en andere, waar deze nog met bosschen bedekt zijn, komt hij veel voor, maar natuurlijk verdween hij daar, waar de *alang-alang* alles bedekt of de heuvelen vaneen scheidt. Zijne schuwe aard doet hem altijd de minst bewoonde en dichtst begroeide streken kiezen; het is dus niet de voorkeur voor het vlakkeland, die hem de rimboe doet opzoeken, maar slechts zijne schuwheid.

(*) Volgens MÜLLER en SCHLEGEL heet de S. *frontatus*: »*Irangang-goenoeng*."

Ook zag ik, evenals bovengenoemde onderzoekers, eenige exemplaren, die meer zwart dan grijs waren, en ik erken dan ook niet te begrijpen, waarom men *S. pruinosus* niet met *S. maurus* tot ééne species vereenigt. De verschillen van kleur zijn niet groot genoeg om scheiding te rechtvaardigen; immers oneindig veel meer varieeren de kleuren van *Paradoxurus musanga*, van *Hylobates agilis* en van *Felis minuta* dan van de zwarte *Semnopitheci*, zoo men de genoemde tot ééne species vereenigt.

Semnopithecus nasica.

Inl. naam: *Bekantan.* Twee mannetjes van *Bandjermassin* en één van *Pleihari.* Hersenen. De kleuren komen overeen met de beschrijving van MÜLLER en SCHLEGEL (*); de afmetingen van het grootste exemplaar stemmen nauwkeurig overeen met de door deze onderzoekers op bladz. 82 van hun werk meegedeelde cijfers.

Macacus nemestrinus.

Inl. naam: *Bankoei.* Jong wijfje van *Pleihari.* Lengte 42 cM; Lichaamsgewicht 3500 gram; Hersengewicht 97 gram.

Cercocebus cynamolgos.

Inl. naam: *Wariek.* Van *Pleihari* ♂. Deze vertoont eene abnormaliteit in lichaamsbouw, die, voor zoover ik weet, nog nimmer bij *Cercocebus cynamolgos* werd opgemerkt. Deze species heeft namelijk steeds, zooals al de lagere apen, 19 dorso-lumbale en drie sacrale wervels, waarvan slechts twee met het Ileum verbonden zijn. Het van *Pleihari* afkomstige dier heeft echter slechts 18 dorso-lumbale wervels, waarvan er 12 ribben dragen; de sacrale zijn zooals bij andere apen, en verder is het dier bijzonder groot, terwijl zijn staart langer dan het lichaam is.

Ik heb vroeger voor de *Hylobatiden* aangetoond, dat het aantal dorso-lumbale wervels zeer verschillend is, ook bij een zelfde species; ik heb wervelkolommen beschreven met 17, 18 en 19 dorso-lumbale wervels, en ik kan er thans nog bijvoegen, dat ik in den Jardin des Plantes te *Parijs* een geraamte zag

(*) MÜLLER en SCHLEGEL Nat. Verhandelingen 1839—44.

met 20 dorso-lumbale wervels, zoodat de verschillen dus drie wervels kunnen bedragen.

Ik meende toen, dat deze veranderlijkheid der wervelkolom slechts bij de *Hylobatiden* voorkomt en niet bij lagere apen; thans blijkt dus dat ook bij *Cercocebus cynamolgos* het aantal wervels niet constant is. Ik laat hier een aantal metingen volgen.

Lichaam en kop	59	cM.
Afstand van de wortels der beide ooren . .	11	„
Wenkbrauwrand tot aan den rand der bovenlip.	8,3	„
Achterhoofdsknobbel tot rand bovenlip. . .	21	„
Omtrek hoofd (om achterhoofd en bovenkaak).	38	„
Omtrek hoofd (om achterhoofd en wenkbrauwen).	28	„
Onderkaak van angula tot voorrand. . . .	9	„
Wijdte van den mond.	8	„
Lengte hoektand van af den alveolusrand. .	3	„
Lengte ooren.	4	„
Breedte ooren.	3,2	„
Bovenarm.	15	„
Onderarm.	16	„
Rugvlakte hand tot uiteinde middelvinger. .	11	„
Bovenbeen.	18	„
Onderbeen.	15,3	„
Voet (als boven).	13	„
Staart.	61	„ (*)

Felis minuta.

Inl. naam: *Koetjing-Oetan.* Een jong exemplaar, ♀ en een volw. ♂ van *Pleihari.* Hersenen. Zooals MÜLLER en SCHLEGEL reeds bekend hebben gemaakt, is *Felis minuta* van *Borneo* meer roodachtig grauw (of rood-geel grauw) dan de boschkat van *Java.* De vlekken hangen niet te zamen, vormen geen strepen. Lengten van lichaam 59 en 43 cM., van staart 24 en 17 cM. Verhouding staart tot lichaam gelijk 1: 2,46 en 1: 2,53.

(*) Dezelfde maten voor een *Cercocebus cynamolgos* van *Java* zijn: 61. 11,5. 9.20. 36,5. 29. 9,5. 9. 2,3. 4,7. 3,5. 16. 16,2. 9,2. 18. 15,1. 12,1. 49.

Viverra tungalunga.

Inl. naam: *Tengaloeng.* Twee, ♂ en ♀.

Paradoxurus musanga.

Inl. naam: *Musang.* Een vel. Dit exemplaar heeft geen strepen langs den rug zooals de Javaansche *Loeak*; ook vormen de donkere haren nauwelijks vlekken; de zwarte haren (grijze haren met zwarte toppen) zijn zoodanig met de geelachtig-bruin-grijze gemengd, dat de uitdrukking „vlokachtig gemarmerd" door MüLLER en SCHLEGEL te recht gebruikt werd.

Ursus malayanus.

Inl. naam: *Bruang.* Twee huiden. De halvemaanvormige vlek op de borst is bij de door mij verzamelde huiden duidelijk en groot. De kleur is geel-bruin of vuil oranje-geel.

HORSFIELD., BLANFORD noch GIEBEL vermelden of deze vlek effen van kleur of gespikkeld is, zoodat ik daarom bij gebrek aan andere literatuur niet zeggen kan of deze huiden van andere afwijken. Bij deze is namelijk de halve-maan- of U-vormige vlek onregelmatig zwart gespikkeld. Deze spikkels zijn meer lang dan breed, en herinneren aan de donkere vlekken van *Felis minuta.* De grootste spikkels zijn 2 cM. lang en 1 cM. breed, de kleinste 0,5 cM. lang en 2 à 3 mM. breed. Europeanen zoowel als Inlanders verzekerden mij, dat er nog een andere beer in de omstreken van *Pleihari* leeft; hij moet grijs van kleur zijn met een witte vlek onder de kin. Dezen grijzen beer noemen zij *Membajak.* Ik hoop later in de gelegenheid te worden gesteld zelf een exemplaar te onderzoeken en zal er alsdan op terug komen.

Sus barbatus. (?) s. n. sp.

Van den Heer BROERS ontving ik een schedel van een wild varken. Ik heb dien nauwkeurig vergeleken met de teekeningen van MüLLER en SCHLEGEL, en de schedel gelijkt het meest op dien van *Sus barbatus*, maar in sommige opzichten weer meer op *Sus verrucosus.* De laatst genoemde soort echter is tot nu toe slechts van *Java* bekend; er moeten echter op *Borneo*, waar tot nu toe slechts *Sus barbatus* gevonden werd, stellig nog andere soorten leven. De Heer BROERS verzekerde

mij, hetgeen door mijne jagers bevestigd werd, dat Inlanders vier verschillende soorten kennen en wel:

Babi poetih (de grootste soort).

Babi hirang (zwart).

Babi haboek (rossig).

Babi sagar (zwart dwergvarken).

De schedel in mijn bezit moet van *Babi hirang* afkomstig zijn, dus niet van *Sus barbatus*, want volgens Müller en Schlegel heet *Sus barbatus* in 't Maleisch *Babi poetih.*

Bij al de door bovengenoemde onderzoekers geteekende schedels (Plaat 31 en 32) is duidelijk eene open ruimte waar te nemen tusschen den Ramus ascendens mandibulae en de achterste kies. De afstand varieert op de teekeningen van 1 tot 5 mM. dus in natura van 3—15 mM. De achterste kies is dus bij alle vóór den scherp uitkomenden rand van den Ramus ascendens gelegen, zoodat men als gevolg daarvan, zoo men den schedel van ter zijde opneemt, de laatste kies tot aan haar achtersten rand ziet.

Bij den door mij ontvangen schedel kan men echter, het voorwerp op gelijke wijze van ter zijde beschouwende, het achterste gedeelte van de laatste kies niet zien, daar zij oraal of binnenwaarts van den Ramus ascendens en dus niet vóór dezen gelegen is. Ook het achterste gedeelte van de laatste kies der Maxilla wordt door dien Ramus ascendens mandibulae bedekt, wat bij de andere varkens niet het geval is.

De onderrand van het Foramen infraorbitale is volgens genoemde afbeeldingen schuin naar achteren en naar boven gericht, dus niet evenwijdig aan den alveolusrrand der Maxilla; bij mijn exemplaar is hij wel evenwijdig aan dien alveolusrand. Ik laat hier eenige maten volgen:

Van den Meatus auditorius ext. naar het voorste uiteinde van het Inframaxillare 32 cM. Van den Meatus aud. ext. naar den achtersten ooghoek 7 cM.

Van de Crista occipitis naar het achterste uiteinde van het Os nasale 16,2 cM.

Lengte Os nasale 20 cM.

Van voorste kies bovenkaak tot slagtand 1,6 cM.

Van voorste kies benedenkaak (de eerste niet mede gerekend) tot slagtand 4 cM.

Het schijnt mij toe, dat men dezen schedel voorloopig nog niet als van *Sus barbatus* afkomstig mag beschouwen; trouwens er zijn ook reeds andere gegevens voorhanden, die een nieuw soort varken voor *Borneo* waarschijnlijk maken. Ik bedoel de mededeelingen van NEHRING over *Sus longirostris*; daar mij echter het werk van NEHRING niet toegankelijk is en JENTINK (Notes of the Leyden Museum. vol. XIII. pag. 94.) het bestaan van deze nieuwe soort betwijfelt, zoo moeten wij ons oordeel opschorten tot dat, naar ik hoop, de beloofde huiden en schedels uit *Pleihari* mij geworden zullen zijn.

Tragulus javanicus.

Drie exemplaren. Eén ♂, twee ♀, één embryo. Twee van *Pleihari*, een van *Bandjermassin*. De Inlanders beweren dat er twee soorten in *Zuid-Oost Borneo* leven: eene grootere, die zij *Plandoek* noemen en eene kleinere, *Plandoek akar*.

De drie door mij verzamelde exemplaren hebben onder de kin tusschen de rechter en linker helft der Mandibula een kale plek; de Tarsus is naakt (zonder haren) langs de geheele achtervlakte, de Carpus slechts op enkele plaatsen; de vacht is geel-bruin met zwart gevlekt, lichter bij het jongere dier, donkerder bij het volwassene. Het onderste gedeelte der haren is grijs op den rug, wit op de zijvlakten, de toppen zijn zwart op den rug, grijs op de zijvlakten, in 't midden hebben de haren op den rug een oranje-geel-bruinen ring, op de zijvlakten een zeer licht bruinachtigen. Daardoor is de rug donkerder geel en zwart gevlekt, de zijvlakten lichter, grijs, bruin en wit. De ondervlakte van den buik is geheel wit met een bruine streep in de middellijn. De kleur der bovenbeenen gelijkt meer op die van den rug dan op die der zijvlakten, zij is namelijk geel en zwart; niet alle haren hebben hier echter gele toppen, enkele zijn geheel geel of geel-bruin. Weer eenigszins anders is de kleurverdeeling op den nek en kop, het geel en het zwart zijn doffer, met grijs gemengd. De grijze

basis echter is donkerder dan elders en hierdoor zijn nek en kop meer gelijkmatig donker dan de andere deelen van het lichaam, soms zwartachtig. De onderbeenen zijn effen bruin met zeer korte haren. De keel en borst stemmen geheel overeen met de beschrijving van BLANFORD: „On the fore neck an arrowheadlike brown mark, sometimes imperfect, with three white stripes, one median, within the arrowhead, the other two diverging, one on each side, outside of it the last two joining on the throat." De keel is, door de vereeniging der breede laterale strepen, tusschen den rechter en linker Angulus maxillae geheel wit. Binnenvlakte der beenen wit. Staart van boven evenals rug, van onderen wit. Lengte van een volwassen exemplaar ♀ zonder staart 56 cM., staart 8 cM; van een ander dier 45 en 6 cM.

Zoo men deze beschrijving met die van BLANFORD vergelijkt, dan kan er wel geen twijfel over bestaan, dat de door mij verkregen dieren tot de species *Tragulus javanicus* behooren.

Volgens MÜLLER, SCHLEGEL en MARTENS leeft *Trag. javanicus* uitsluitend op Java, volgens BLANFORD en JENTINK ook op *Sumatra*; GIEBEL en anderen meenen dat *Trag. javanicus* en *Trag. napu* slechts varieteiten zijn van één soort. Hoe dit zij, in elk geval is thans het bestaan dezer species of varieteit ook voor *Borneo* bewezen. Hierdoor wordt dan ook verklaard, dat de Inlanders beweren twee soorten te kennen: de *Plandoek* en de *Plandoek akar*, de eerste grooter dan de laatste. Daar nu *Trag. javanicus* volgens BLANFORD kleiner is dan *Trag. napu*, zoo zullen de door mij verzamelde dieren wel tot *Plandoek akar* behooren.

Cervus equinus.

Inl. naam: *Mendjanggan ajer.* Huid, drie paar hoorns, één schedel ♂, één schedel jong ♂ met hoorns zonder zijtakken, van *Pleihari.* De kleuren der vacht stemmen goed overeen met de beschrijvingen van MÜLLER en SCHLEGEL; slechts moet ik hierbij aanteekenen, dat bij mijn exemplaar de basis van bijna alle haren der zijvlakte des buiks wit is. De lichte en donkere ring is over de lengte van elk haar zóó verdeeld, dat de onderste helft wit

en de bovenste donker bruin of licht bruin is, waardoor het dier er wit gespikkeld uitziet. De haren boven de ruggegraat zijn echter geheel zwart-bruin (zonder witten ring) en daardoor word ter langs de ruggegraat eene donkere streep gevormd. Deze streep wordt naar voren smaller, doordien er van de nekharen vele niet ver van de middellijn eene witte basis vertoonen. De haren der roodachtig, geel-bruine billen zijn effen van kleur.

Van de drie paar hoorns vertoont er één afwijkingen van den gewonen vorm. Terwijl anders de voorste der beide bovenste eindtakken langer is dan de achterste, zijn hier aan den linker hoorn de beide bovenste eindtakken van gelijke lengte, en is de achterste tak, niet naar achteren gekeerd, maar geheel naar binnen. Daarbij zijn de onderste takken der beide hoorns recht naar boven en niet naar binnen gericht; dit paar vertoont dus eenige overeenkomst met fig. 10 plaat 45 van het werk van Müller en Schlegel.

Russa russa.

Inl. naam: *Mendjanggan djawa.* Huid en drie paar hoorns, schedel ♂, één embryo, van *Pleihari.* Door Europeanen hoorde ik het ook *Samoerhert* noemen. Een paar dezer hoorns vertoont belangrijke afwijkingen. De achterste der bovenste takken draagt nog een sterken zijtak, zoodat dit exemplaar dus vier takken heeft. Deze 4de tak heeft eene breede basis en is 5 cM. lang, hij zit vast in het midden van den 3^{den} tak.

Bij hetzelfde voorwerp ziet men aan den linker hoorn, en wel aan den binnenkant der basis des ondersten taks, een vooruitstekenden knobbel, evenals door Müller en Schlegel (fig. 2, plaat 45) is afgebeeld.

Behalve *Mendjanggan djawa* en *Mendjanggan ajer* kennen de Inlanders nog een derde soort, die zij *Mendjanggan krikil* noemen; dit dier is, volgens hun zeggen, kleiner dan de andere. Ik weet niet wat het woord „Krikil” beteekent, maar het schijnt mij toe met ons „kriel” veel overeenkomst te hebben, want zoo er van dieren of vruchten één soort den bijnaam „Krikil”

draagt, dan is het steeds kleiner dan de andere soorten (*Manga krikil*, *Kates krikil*, *Djamboe krikil*, enz.)

Van een Inlandsch handelaar te *Pleihari* ontving ik een vel van dit dier, hoorns had hij niet, maar hij beloofde mij die te zullen zenden; evenwel geloof ik dat hij wel niet in staat zal zijn, zijn belofte te houden, want ik meen te mogen veronderstellen, dat de jonge *Russa russa* door de lieden van *Pleihari* *Mendjanggan krikil* genoemd wordt.

Ik zond namelijk het van *Borneo* meegebrachte vel aan iemand, die een hertenpark van Javaansche herten bezit, en verzocht hem, het vel met die zijner dieren te vergelijken; ik ontving het antwoord, dat het vel volkomen overeenstemde met dat der zeer jonge herten in zijn park. De haren van dit vel zijn even lang als die van *Russa russa*, maar niet zoo strak als deze, zij zijn zacht en gegolfd en veel lichter dan die van *Russa russa*. De kleur mist geheel en al de donker bruine of zwart-bruine tinten, ze is enkel licht geel-bruin met een meer donker bruine streep langs de ruggegraat.

Ondervlakte buik en binnenvlakte der beenen zijn bijna zuiver wit met licht gele tint. De licht bruine, zandkleurige haren der zijvlakten hebben op eenige plaatsen een rossige tint.

Op deze beschrijving der vacht van *Mendjanggan krikil*, dien wij dus vooreerst voor een jong Javaansch hert aanzien, wil ik hier eene korte vergelijking laten volgen van huiden van *Russa russa*, afkomstig van het *Ajang*-plateau (*Java*), met die van *Borneo*.

De kleur der laatste is meer zwart-bruin, der eerste meer geel-bruin; zoo Müller dus beweert, dat de kleur van *Russa russa* nooit in het geel-bruine trekt, dan moet ik dit ontkennen. Ook is de borst bij mijne huiden van *Java* en *Borneo* nooit zwartachtig getint en is het ook niet juist, dat de staartkwast van onderen lichter, vuil-wit is.

De huid van *Borneo* toont nog de volgende eigenaardigheden, die de Javaansche huiden niet bezitten. Langs de wervelkolom is eene aanduiding van streepvorming door donkerder getinte haren; verder zijn de haren spaarzamer verdeeld en liggen platter tegen het lichaam aan, terwijl bij de Javaansche

dieren de vacht veel dikker is. Ook de golving der haren is bij de huid van *Borneo* minder ontwikkeld dan bij die van *Java*, alhoewel de vergeleken voorwerpen beide volwassen waren; vergelijkt men huiden van *Java* onderling en die van Borneo met die van *Mendjanggan krikil* (bovengenoemd), dan valt het in 't oog, dat de haren der jongere dieren minder gegolfd zijn dan die der volwassene.

De tinten der herten van *Java* vertoonen ook zekere verschillen, maar slechts van meerdere of mindere saturatie der kleuren. De boven reeds door mij geconstateerde verschillen met de door MÜLLER gegeven beschrijving der kleuren doet een vrij groot variatievermogen bij *Cervus russa* vermoeden. Ik kan hier nog bijvoegen, dat noch de huiden van *Java*, noch die van *Borneo* aan den hals langere haren dragen dan aan de zijvlakten, zooals MÜLLER die bij de door hem verzamelde huiden gezien heeft.

Maar belangrijker dan deze slechts gradueele verschillen, is de volgende bijzonderheid van den schedel. De schedel van een vrouwelijk dier van het *Ajang*-gebergte vertoont geene hoektanden, terwijl volgens SCHLEGEL en MÜLLER deze hoektanden in beide geslachten aanwezig zijn; toch was dit wijfje 1,68 M. lang, dus grooter nog dan het door genoemde onderzoekers gemeten mannetje. Ook trof het me, dat de traanholte van den vrouwelijken schedel veel minder diep is dan die van den mannelijken.

Bibos banteng.

Inl. naam: *Banteng.* Hoorns, van *Pleihari.*

Cervulus muntjac (zie Plaat).

Inl. naam: *Kidang.* Hoorns, drie huiden, één schedel ♀ en vier embryo's van *Pleihari.* De Maleiers van *Pleihari* beweren, dat er twee soorten *Kidangs* bestaan, de roode en de gele, *Kidang merah* en *Kidang Koening. Kidang merah* is onze *Cervulus muntjac.*

Cervulus pleiharicus (zie Plaat).

Inl. naam: *Kidang koening.* Een paar hoorns, een huid van

Pleihari. Dit dier is volgens de beschrijving der Inlanders lichtgeel-bruin, de ondervlakte van den buik is wit. Ik heb helaas geen exemplaar kunnen verkrijgen gedurende mijn verblijf te *Pleihari*, kocht echter van een inlandsch koopman een huid en hoorns; daar men mij beter materiaal beloofd heeft, hoop ik later eene meer nauwkeurige beschrijving van deze nieuwe species te kunnen geven.

De eigenaardigheden, die deze hoorns en de daaraan verbondene Ossa frontalia vertoonen, zijn reeds volkomen voldoende om ze, als tot eene nog onbekende species behoorende, te beschrijven.

De Ossa frontalia zijn langwerpiger en smaller dan die van *Cervulus muntjac*, de Ossa parietalia (waarvan de Satura sagittalis bij beide dieren geheel onzichtbaar is) vormen dáár waar ze aan de Ossa frontalia grenzen bij *Cervulus muntjac* een scherpen hoek; bij *Cervulus pleiharicus* zijn de Ossa parietalia voren door eene gebogene lijn of een zeer stompen hoek begrensd. De afstand tusschen beide rozenstokken is aan de basis bij beide soorten dezelfde, tusschen de rozen (hoornknobbels) echter is de afstand bij *Cervulus muntjac* 1,2 cM. grooter dan bij *Cervulus pleiharicus* (8 cM. en 9,2 cM). Dit verschil ontstaat daardoor, dat de rozenstokken bij *Cervulus muntjac* schuin van het hoofd af naar buiten en naar boven gericht zijn, terwijl de rozenstokken van *Cervulus pleiharicus* zich ook eerst buitenwaarts wenden, daarna echter weer naar binnen ombuigen en elkander naderen. De rozenstokken van *Cervulus pleiharicus* zijn verder veel langer en smaller dan die van *Cervulus muntjac*, de laatste zijn 4,5 cM. lang en hun omtrek is gelijk 5,7 cM., de eerste zijn 7 cM. lang en hun omtrek bedraagt slechts 4,5 cM. De hoorns van *Cervulus pleiharicus* zijn echter korter en daarbij eveneens veel smaller dan die van *Cervulus muntjac*, buitendien buigen zij niet naar buiten om, maar gaan recht op naar boven en naar achteren, de uiteinden zijn naar binnen en naar achteren gekromd. Het voornaamste verschil echter is, dat deze hoorns van *Cervulus pleiharicus* geen zijtak (geen „Augensprosse") bezitten.

Mocht dus later blijken, dat deze hoorns, aan een dier van

het geslacht *Cervulus* behoord hebben, wat ik voorloopig op grond der mededeelingen van Inlanders meen te mogen aannemen, dan zou dus een der hoofdkenmerken van het geslacht *Cervulus* vervallen, namelijk „das einfach gablige Geweihe". (CLAUSS. Lehrbuch.)

Daar volgens HORSFIELD (*) de hoorns van den jongen *Cervulus muntjac* ook geen zijtakken bezitten, zoo ligt de gedachte voor de hand, om ook de door mij beschreven hoorns als van een jongen *Cervulus muntjac* afkomstig te beschouwen. Het is dus wellicht wenschelijk deze mogelijke tegenwerping bij voorbaat te weerleggen. Hiervoor wijs ik er slechts op, dat de Satura sagittalis geheel verdwenen is en dat het dus een volwassen dier geweest moet zijn.

Bij het door HORSFIELD beschreven exemplaar waren „the sutures very distinct in all parts and in several places the bones are still disunited." Verder heeft *Cervulus pleiharicus* een volkomen ontwikkelden hoornknobbel, terwijl de hoorns van den jongen *Cervulus muntjac* zijn, „destituted of any coronal margin or burr to support them." Ook toonen de hoorns van *Cervulus pleiharicus* slechts overlangsche ribben en zijn niet „covered with small tubercles" zoo als die van den jongen *Cervulus muntjac.*

Van de rozenstokken zegt HORSFIELD: „The slenderness of the pedestals gives them the appearance of greater length than in the adult but being brought into actual comparison; I found them somewhat shorter." Daarentegen zijn de voetstukken der hoorns bij *Cervulus pleiharicus* werkelijk veel langer dan die van *Cervulus muntjac*; ook kan van den eerst genoemden niet gezegd worden, dat „the lateral ridges are comparatively little prominent and the anterior excavation of the skull is considerable".

De door mij meêgebrachte huid is goed geconserveerd, maar de huid van den kop ontbreekt; vergelijkt men ze met die van *Cervulus muntjac* dan zijn de verschillen zeer groot. De huid van den Muntjac is geheel rood-bruin, die van *Cervulus pleiharicus* geel-bruin en oranje-geel. De verdeeling der kleuren stemt in

(*) HORSFIELD. Zool. Researches in Java. Londen. 1824.

zoover overeen, dat bij beide de rug donkerder getint is dan de zijvlakten. De Muntjac vertoont echter geen donkere streep langs de wervelkolom, *Cervulus pleiharicus* wel; deze donkere streep, die vóór de billen eindigt, is aan den nek breeder dan op den rug; de geel-bruine haren van die streep vertoonen zwarte ringen. Het bovenste gedeelte der voor- en achterpooten is bij den Muntjac zwartachtig bruin bij den ander oranje-geel. De billen van den laatsten zijn schitterend oranje-geel, van den eersten evenals de rug donker rood-bruin. Bij beide dieren is de buik wit of geel-wit, de binnenvlakte der pooten effen wit.

Vergelijken wij nu den *Cervulus pleiharicus* met jonge Muntjac's, dan is wel is waar het verschil van kleur minder groot, daar jonge Kidangs niet rood-bruin maar meer lichtbruin zijn, doch nimmer vertoonen jonge Muntjac's oranjegele tinten, noch een streep langs den rug; ook is de basis der haren langs de zijvlakten bij jonge Muntjac's donkergrijs, bij volwassene en bij *Cervulus pleiharicus* wit. — Eigenaardig is het verder dat die gele kleur der haren ook in de huid zelve zichtbaar is; keert men de huid om, dan is de binnenvlakte bij den Muntjac grijs met gele tint, evenals bij de meeste andere dieren. Bij *Cervulus pleiharicus* is echter ook die binnenvlakte oranje-geel; ook de beenderen vertoonen dit pigment, de binnenvlakte van het Os frontale is eveneens oranje-geel getint.

Sciurus vittatus.

Inl. naam: *Toepai.* Drie exemplaren, verder hersenen en embryo's. Deze komen zoo veelvuldig voor in de rimboe van *Bandjermassin* en *Pleihari*, dat ik meer exemplaren ontving dan ik wenschte mee te nemen. Lengte van het lichaam 21 cM., van den staart tot en met den laatsten staartwervel 18 cM., tot het uiteinde der staartharen 23 cM.

Mus alexandrinus.

Inl. naam: *Tikoes banar.* Vijf, van *Pleihari.* De verhouding

van lengte lichaam tot lengte staart is 23: 21, 21½: 21½, 20: 18½, 14: 15½, 14: 15. Het schijnt dus dat bij jongere dieren de staart langer is dan het lichaam, bij oudere dieren korter of van gelijke lengte. Aantal mammae 10.

Tupaja Mülleri. n. sp.

Inl. naam: *Tankerawak.* Eén exemplaar.

In het werk van MÜLLER wordt onder *Hylogalea ferruginea* van een dier melding gemaakt, dat deze schrijvers voor een bastaard hebben aangezien. Zij schrijven daarover op bladz. 164: „Het is hier de plaats van een voorwerp van *Borneo* gewag te maken hetwelk in vele opzichten in het midden staat tusschen *H. tana* en *ferruginea*, en de kenmerken van beide verbindende, misschien als een bastaard dezer beide soorten beschouwd moet worden. Wat de hoofdkenmerken betreft, namelijk de korte nagels der voorpooten en den van achteren door eene rechte lijn begrensden neus stemt dit voorwerp volmaakt met *H. ferruginea* overeen, maar het nadert tot *H. tana* door zijn korteren, breeden en sterk tweerijigen staart, door diens donker rood-bruine kleur en die der bovendeelen in het algemeen, maar de nek en de bovenschouders zijn noch geel-grijs noch met eene zwarte streep voorzien. Dit voorwerp, een mannetje, is van middelbaren leeftijd en heeft 0,32 M. geheele lengte, waarvan de staart 0,145 M. beslaat. De schedel, en derhalve ook de vorm van den kop, stemt met dien van *H. ferruginea* overeen."

Men vergelijke hiermede de navolgende beschrijving van het door mij in de omstreken van *Bandjermassin* verzamelde exemplaar.

Dit heeft korte nagels aan de voorpooten en een van achteren door eene rechte lijn begrensden neus, en stemt dus hierin met *H. ferruginea* overeen. De staart is kort, sterk tweerijig en even als het geheele dier donker rood-bruin van kleur; dus het dier gelijkt ook op *H. tana.*

De nek en de bovenschouders zijn noch geel-grijs noch met eene zwarte streep voorzien. Het door mij verzamelde dier is eveneens een mannetje en is 34.5 cM. lang, de staart alleen

15 cM. Schedel en vorm van den kop zijn gelijk aan die van *H. ferruginea*.

Volgens MÜLLER en SCHLEGEL zijn bij *H. ferruginea* de ooren 0,17 cM. hoog en 0,13 cM. breed, de oogen hebben eene middellijn van 0.9 cM. Dezelfde metingen, aan mijn exemplaar verricht, doen de overeenkomst nog beter uitkomen, want de gevonden waarden zijn respectievelijk 0,18 cM. 0,13 cM. en 0,9 cM. Dus de door mij verzamelde Tupaja stemt nauwkeurig overeen met het door MÜLLER en SCHLEGEL beschreven dier, dat eveneens van *Borneo* afkomstig was. Dit dier, de *Tankerawak*, komt volgens de van den Heer BROERS ontvangen inlichtingen, zeer veel voor in de omstreken van *Bandjermassin;* nu dus een tweede exemplaar gevonden werd, gaat het niet meer aan dit dier als een bastaard te beschouwen, want ware ook het door mij verzamelde exemplaar door eene vermenging van *H. tana* met *H. ferruginea* ontstaan, dan zoude het toch al zeer vreemd zijn, dat zulke bastaarden nauwkeurig op elkander gelijken.

Of beide exemplaren van dezelfde plaats afkomstig zijn, is ons onbekend, daar MÜLLER slechts *Borneo* als vaderland noemt; in elk geval werd het tweede exemplaar ± 50 jaren later gevonden dan het eerste; mochten dan ook de eerste exemplaren door vermenging van twee soorten zijn ontstaan, dan is uit deze bastaarden thans een standvastige soort gevormd, die ik gemeend heb *Tupaja Mülleri* te moeten noemen.

Pachyura Kroonii

Inl. naam: *Tikoes mariangin.* Van *Pleihari.*

Zoo men in BLANFORD de lange lijst van synonieme namen leest, geplaatst boven de beschrijving der verschillende *Crocidurae*, dan kan men bij het creëeren van een nieuwe species een gevoel van vrees nauwelijks onderdrukken, dat men wellicht weer de nomenclatuur met een onnut woord gaat vermeerderen. Zoo ik evenwel, ook zonder over het materiaal der Europeesche musea te kunnen beschikken, overtuigd ben een nog onbekende species te beschrijven, dan doe ik dit zeker op goede gronden.

Volgens JENTINK is er slechts éene *Pachyura* van *Borneo* bekend, de *Pachyura indica*. (GEOFFROY); daar nu *Pachyura Kroonii* van deze belangrijk afwijkt door haar korten staart en gevlekte tanden, zoo moet *Pachyura Kroonii* althans voor *Borneo* nieuw zijn. Mogelijk ware het nog, dat ze overeenstemde met een der op de andere eilanden levende *Pachyurae*, maar daar deze alle, zoo ver zij door JENTINK (*) of BLANFORD (**) beschreven worden, witte tanden hebben, zoo kan *Pachyura Kroonii* niet synoniem zijn met een van deze (***). Echter stemt zij hierin overeen met het genus *Soriculus* van BLANFORD; daar echter ooren en staart niet overeenstemmen met die van genoemd genus, zoo heb ik gemeend het door mij verzamelde dier tot het genus *Pachyura* te moeten brengen.

Kleur muis-grijs, van onderen iets lichter blauw-grijs, rug en hoofd met bruine tint, doordien de toppen der haren bruin zijn. Ook de voeten zijn bruin-grijs, de snuit donker zwart-grijs. Voeten tot aan de nagels met korte haren bedekt; ook de staart, welks ringen duidelijk zichtbaar zijn, heeft korte grijze haren groepsgewijs verdeeld; tusschen deze korte zijn lange, lichtgrijze haren over de geheele lengte van den staart verspreid. Staart proximaal breed, distaal dun. Snuit aan beide zijden gezwollen, van voren puntig toeloopende. Neusgaten staan lateraal, vele lange snorharen op de snuit. Staart kort. De groote ooren dragen weinige, zeer korte haren. De dieren geven eenen muskusgeur van zich.

Tanden: i. $\frac{3-3}{2-2}$, c. $\frac{1-1}{0}$, pm. $\frac{2-2}{1-1}$, m. $\frac{3-3}{3-3}$.

In de bovenkaak is de achterste hoek van den eersten Incisivus iets kleiner dan de 3de Incisivus en de Caninus; van dezen laatsten is de hoektand iets grooter dan de 3de Incisivus en beide

(*) JENTINK. Notes of the Leyden Museum. Vol. X. p. 161. 1888.
» Zool. Ergebnisse einer Reise nach Niederl. Indien von Prof. WEBER. Teil I. Seite 123.

(**) BLANFORD. The Fauna of British India. Mammalia.

(***) Van de spitsmuizen van Engelsch en Nederlandsch Indië onbreekt mij slechts de beschrijving van *Pachyura Sumatrana*. PETERS.

zijn ongeveer half zoo groot als de tweede snijtand. De eerste Buccalis is zeer klein en rond, van den buitenkant niet zichtbaar; hij is nauwelijks half zoo groot als de Caninus, en niet hooger dan het Cingulum van dezen. De tweede snijtand is groot en even hoog als de 2de Buccalis. Deze heeft meerdere tuberkels en gelijkt veel op de Molares. Van de drie Molares zijn de twee eerste zeer breed, met vele tuberkels voorzien. In de onderkaak is de eerste Incisivus zonder denticulaties, de tweede Incisivus en de Buccalis zijn puntig, de tweede Incisivus gelijk twee derde van den Buccalis. Deze laatste is even hoog als de achterste hoek van den eersten Molaris. De Molares zijn breed (minder dan die van de bovenkaak) en dragen meerdere tuberkels; de eerste Molaris is de grootste, de derde de kleinste.

De meeste tanden en kiezen, vooral die van de onderkaak, zijn bruin gevlekt.

De afmetingen van *Pachyura Kroonii* stemmen het meest overeen met die van *Pachyura indica* (GEOFFROY), waarom ik ze met deze wil vergelijken.

	kop en lichaam.	staart.	oor.	achter-voet.	voor-voet.
Pachyura indica volg. JENTINK.	130 cM.	68cM.	11cM.	21cM.	
„ *Kroonii*.........	135 „	61 „	11 „	20 „	12cM.
„ „	132 „	59 „	11 „	20 „	12 „

De verhouding van staart tot lichaam is dus bij *Pachyura indica* = 1 :1,9 en bij *Pachyura Kroonii* = 1 :2,24 of 1 :2,21.

Ik ontving deze dieren door bemiddeling van den Heer W. J. KROON, Controleur van *Tanah laoet* (*Pleihari*), *Zuid-Oost Borneo.*

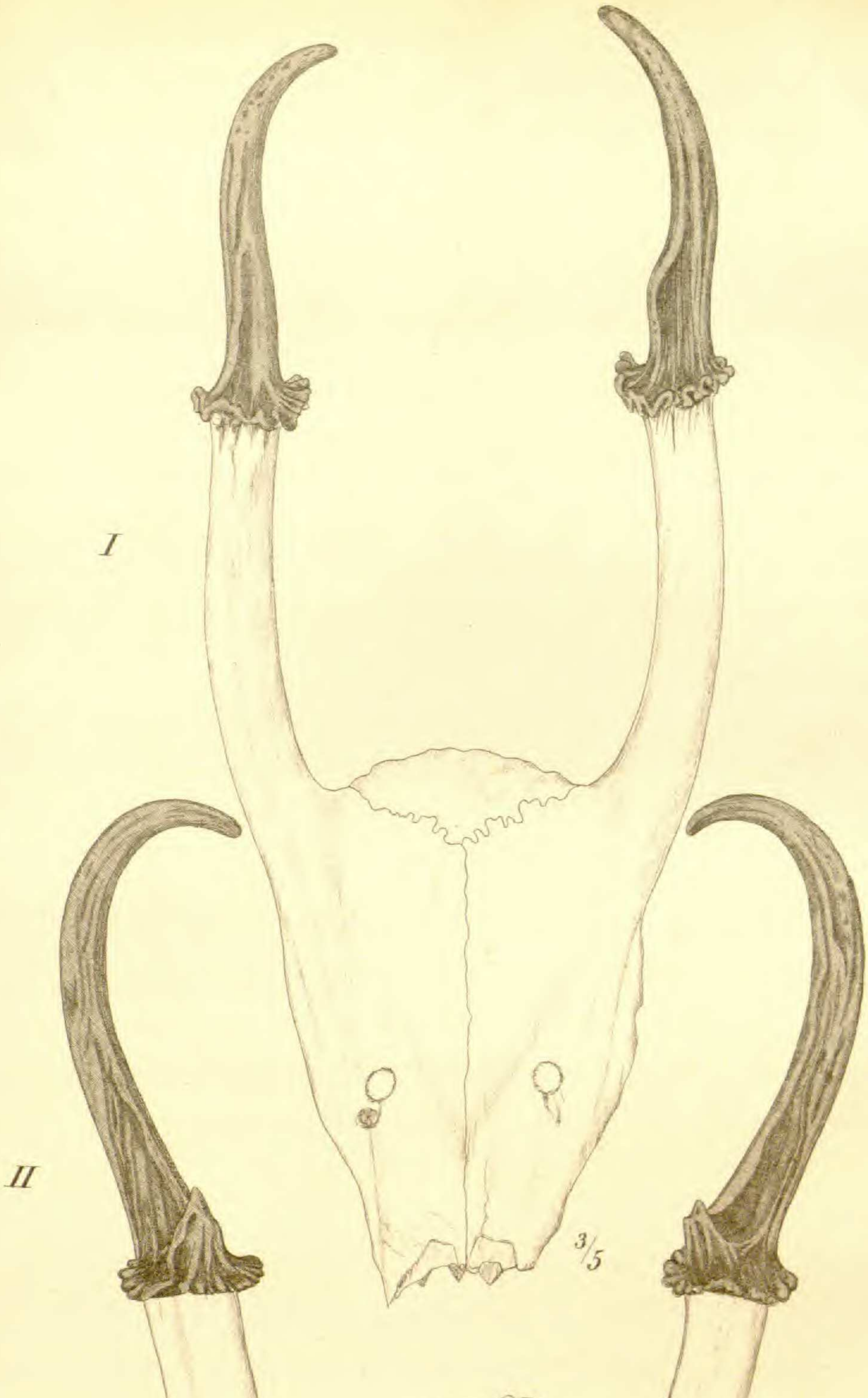
Manis javanica.

Inl. naam: *Trengiling.* Van *Pleihari* ♂. Aantal staartschubben der middelste rij 29.

Buceros rhinoceros. Var. sumatrana.

Van *Pleihari* ontving ik eenen schedel van dezen vogel, dien de Inlanders òf *anggang* (zooals reeds MÜLLER vermeldt) òf *Boeroeng datoeng hoeloer* noemen. In SCHLEGEL en MÜLLER

worden verschillende varieteiten van *Buceros rhinoneros* beschreven en wel onderscheiden zich de door hen genoemde Sumatraansche en Borneosche varieteiten voornamelijk door hun verschil in grootte. De hoorn van den Sumatranus is 18 of 19 cM. lang, van den Borneoënsis 11 of 12 cM., van mijn exemplaar 17,5 cM. Wij zullen dus de gevolgtrekking moeten maken, dat òf MÜLLER slechts jonge òf kleine dieren gezien heeft, òf dat op *Borneo* twee varieteiten van *Buceros rhinoceros* leven, de varietas sumatrana en de varietas borneoënsis, en wel beide in het zuidelijke gedeelte van dit eiland.

I. Cervulus pleiharicus. N. Sp.

II. Cervulus muntjac. Zimmermann.

Mas Kromohandjo del. F. Vogelzang. lith.